

Agata Zachariasz

WODA JAKO ELEMENT KOMPOZYCJI PARKÓW PUBLICZNYCH

Wśród walorów naturalnych środowiska jednym z bardziej cenionych, szczególnie przy tworzeniu parków i terenów rekreacyjnych, jest woda. Woda - źródło życia - stanowiła zawsze istotny element kompozycji ogrodowej, widowiskowy i symboliczny. W parkach publicznych woda ważna jest nie tylko dla walorów estetycznych i funkcjonalnych, wpływa też korzystnie na mikroklimat i wegetację. W niniejszym artykule przedstawiono w zarysie funkcje jakie pełni woda w kreowaniu krajobrazu ogrodów, parków i przestrzeni publicznych.

Kształtowanie przestrzeni w ogrodach odbywa się za pomocą dwóch podstawowych tworzyw: naturalnego (uksztaltowania terenu, wody i roślinności) i sztucznego (architektury, rzeźb, budowli ziemnych, dróg). Operując tymi środkami można stworzyć dwa podstawowe typy kompozycji: geometryczną i swobodną. W ogrodach geometrycznych dominują układy prostokątne, regularność i osiowość. Strzyżone rośliny naśladują architekturę, a woda jest ujarzmiona, ujęta w kompozycyjne ramy. Układy swobodne cechuje całkowite odejście od geometrii, swobodna kompozycja, formy roślinne i wodne są wzorowane na naturalnych.

HISTORYCZNE KONEKSJE

Kolejne epoki historyczne rozszerzały możliwości wykorzystania wody w ogrodach, a dzisiaj wszystkie te sposoby stanowić mogą arsenał środków stosowanych przez współczesnych projektantów. W ogrodach geometrycznych woda występowała w postaci ozdobnych studni, basenów, różnych typów fontann, automatów i łańcuchów wodnych¹, kanałów, kaskad oraz parterów wodnych². W renesansie wspaniale rozwinęła się w ogrodach hydraulika - dziedzina zajmująca się wymyślnymi sposobami manipulowania wodą, szczególnie za pomocą rur

¹ Łańcuch wodny (kaskada łańcuchowa) - rodzaj rampy, której środek zajmuje wąski kanał wody (wł. *catena d'acqua*).

² Parter wodny - rodzaj parteru ogrodowego, w którym głównym motywem jest woda w postaci jednego lub kilku basenów zwykle uzupełniona fontannami, wodotryskami i rzeźbami.

i fontann. W barokowych ogrodach Le Notre'a perspektywy widokowe kształtowane były z dużym udziałem luster wodnych, ze starannie przemyślanymi efektami perspektywicznymi, zwłaszcza w zakresie rozmieszczenia punktów świetlnych, szpalerów drzew i kulisowaniem.

W XVIII wieku, gdy w sztuce ogrodowej dokonały się rewolucyjne przemiany stylistyczne, zatryumfowała natura, wówczas woda stała się ważnym składnikiem krajobrazów ogrodowych. Wykorzystywano rzeki, potoki i strumienie oraz ich walory wizualne, urok refleksów świetlnych, odbicia oraz dynamikę wody nie ujarzmionej i towarzyszące temu dźwięki. Popularność zyskały źródła i wodospady. Wody płynące spiętrzano, powstawały kaskady. Jeśli woda nie występowała w naturalnej postaci wprowadzano ją sztucznie. Często w ogrodach stały się: stawy, jeziora, budowano tamy, zakładano sadzawki, „rzeki angielskie”³. Charakterystyczna dla większych zbiorników wodnych stała się nieregularna linia brzegowa. Na stawach i jeziorach prawie regułą było lokalizowanie wyspy. Często w pobliżu sztucznych stawów wznoszono pagórki, wykorzystując w tym celu ziemię z wyrobiska na potrzeby urządzania sadzawki⁴.

WODA JAKO ELEMENT SCENERII PARKOWEJ

XVIII i XIX - wiezni projektanci ogrodów z pełną świadomością odwoływali się do psychiki człowieka. Twórcy ogrodów swobodnych, zwanych też angielskimi, byli mistrzami w tworzeniu sekwencji wnętrza i potęgowaniu wrażeń. Ogród był miejscem o wysokim ładunku estetyki, szczegółowo zaplanowanym przez projektanta, posiadał kilka warstw nakładających się na siebie. Wrażenia mogły być czysto estetyczne oparte na stronie wizualnej. Drugi element to treści symboliczne, tu projektant liczył na znajomość symboliki i mitologii. Trzeci aspekt powstawał w wyniku nakładania się dwóch poprzednich, a w połączeniu z indywidualnymi przeżyciami odbiorcy, dawał uczucia subiektywne.

Modne stały się ogrody o rozmaitych scenach, co niesie ze sobą teatralne konotacje, stosowano rozmaite triki perspektywiczne, a to sprzyjało zwiększaniu wrażeń. W budowaniu scen brały udział: ukształtowanie terenu, woda, rośliny, budowle. Kreowano w ogrodach sceny: majestatyczne, wiejskie, melancholijne, rustykalne, egzotyczne, pogodne i zatrważające, ale i takie, w których woda jest tematem głównym⁵. William Chambers, jeden z angielskich wybitnych praktyków

³ Rzeki angielskie - staw kształtowany na podobieństwo rzeki, o wydłużonym kształcie, nieregularnych brzegach (Majdecki L., 1981).

⁴ Taki zabieg wykorzystano w zaprojektowanym i zrealizowanym ostatnio Parku Dębnickim w Krakowie; Pawłowska K., Dąbrowska-Budzilo K., Fabijanowska K., Zachariasz A., 1997, *Projekt Parku Dębnickiego wraz z kosztorysem i studium etapowania inwestycji*, Kraków, 1998-2002 - projekty realizacyjne.

⁵ Podział na sceny stosują m.in. w Anglii np. T.Whately, H.Home, H.Walpole, a w Polsce K.Giżycki i J.Strumiłło.

i teoretyków sztuki ogrodowej, uważał, że zadaniem tej dziedziny jest podnoszenie nastrojów strasznych i romantycznych. Zabiegi te określił mianem psychologii estetycznej, gdyż poprzez sceny, za pomocą efektów psychologicznych, powodowano u zwiedzających uczucie zadowolenia, grozy, zaskoczenia (Chambers, Moszyński 1772). Ówczesne parki różnicowały się w zakresie treści i dekoracji, na co miały wpływ: rozwój myśli estetycznej, filozofia i literatura. Poprzez kompozycję swobodną realizowano topos Arkadii, odtwarzano średniowieczne, chińskie czy mauretańskie sceny, wszystko aby zaspokoić potrzebę egzotyki. Scenom tym towarzyszyła określona roślinność, jej kolorystyka i woda.

Specjalnego znaczenia nabierała woda, jako aluzja i symbol, wywołująca nastrój kontemplacji. W niej budowle odbijały się jak w lustrze, a czasami zamglony obraz przypominał o nietrwałości i przemijaniu. Tryskająca, spadająca, w szczególnych okolicznościach tworząca tęczę, dawała niezapomniane wrażenia. W budowaniu nastroju wykorzystywano też walor szemrzącej wody, grzmot kaskady. Jednym z symbolicznych tematów, wielokrotnie powtarzanym w ogrodach, były Pola Elizejskie⁶ oraz wyspa, co miało silne konotacje z Wyspą Topolową w Ermenonville, na której był grobowiec J.J.Rousseau (1778). Ważnymi elementami sztucznie tworzonego krajobrazu były też groble, jedno z podstawowych narzędzi, którymi operował XVIII i XIX-wieczny ogrodnik krajobrazowy. Często nadawał sztucznym zbiornikom wodnym formę rzeki, modelując je gromblami.

WODA W PARKACH PUBLICZNYCH

Wielki wpływ na kształtowanie parków publicznych miały trzy rodzaje ogrodów: XVIII-wieczne parki krajobrazowe, ogrody rozrywki oraz ogrody botaniczne⁷. W XIX wieku stopniowo wzrastała ilość parków publicznych w miastach. Zakładano je zwykle na obrzeżach miast, bo tylko tam było miejsce, głównie na terenach nieodpowiednich do budownictwa, nieużytkach, obszarach podmokłych lub bagnistych. Kreowano wnętrza parkowe i ich sekwencje, tak aby

⁶ W mitologii greckiej i rzymskiej - Elizjum, Pola Elizejskie - to kraina wiosny i szczęścia, miejsce pobytu dusz błogosławionych zmarłych, wyspy na Zachodzie, nad Oceanem albo łąki asfodelowe pod ziemią w Hadesie. W europejskich ogrodach temat ten pojawił się w słynnym angielskim Stowe, gdzie William Kent zaprojektował Pola Elizejskie (ok. 1735). Woda pojawiała się tam z Groty, było to miejsce skąd zaczynała się i gdzie kończyła wędrówka - ośrodek medytacji.

⁷ Parki krajobrazowe dały układy wzorowane na naturalnych. Ogrodom rozrywkowym parki zawdzięczają program funkcjonalny, użytkowy, gdyż były to miejsca, w których ważna była przyjemność i rozrywka, a nie piękno ogrodu. Odwiedzający mógł tam przechadzać się, grała muzyka, były tańce, teatr, można było się napić i posilić, a okazjonalnie odbywały się np. starty balonów, fajerwerki.

Z reguły wyposażone były w cieniste ścieżki, pergole, bindaże, altany. Zwykle znajdowały się blisko centrum, a w sytuacji rozwoju miast i presji budowlanej, wiele z nich wobec zapotrzebowania na teren i wzrostu cen gruntu zostało zabudowane. Wpływ ogrodów botanicznych można łączyć z charakterystyczną dla XIX w. modą na egzotyczne introdukowane rośliny (Ponté, 1991; Hoyles, 1991).

zachowały swoją odrębność oraz by park nie stał się nudny po kilku wizytach. Zarysowały się wyraźne różnice w projektowaniu parków publicznych i prywatnych. Parki publiczne musiały być wyposażone w urządzenia socjalne, tereny sportów i zabaw, ponadto ważna była różnorodność krajobrazów, odpowiedni zasięg urządzeń, wszystko często w oparciu o niewielki budżet. Musiały zmieścić dużą liczbę ludzi i w tym samym czasie osiągnąć zarówno poczucie intymności, jak i poczucie rozległości przestrzeni oraz kontaktu z naturą. W XIX wieku nastąpił rozwój „ruchu parkowego” co wynikało z rosnącej świadomości społecznej. Zwolennicy parków uważali, że mogą one dostarczyć mieszkańcom miast świeżego powietrza i miejsca dla ćwiczeń fizycznych, a tym samym wpłynąć korzystnie na stan ich zdrowia.

Woda stała się cenionym elementem krajobrazu nie tylko parkowego, ale i miejskiego. Stanowi ona kontrast do solidności i stabilności architektury. Jest czynnikiem korzystnie wpływającym na mikroklimat, zwiększa wilgotność powietrza, latem obniża temperaturę. Tafle wodne stanowiły gwarancję dobrych widoków, ponieważ stapianie się wody z niebem dawało efekt nieskończoności przestrzeni, często kontrastując z zabudową miasta.

Historia parków publicznych w Polsce sięga czasów warszawskiego Ogrodu Saskiego udostępnionego publiczności w 1727 roku. Następne otwarto inne ogrody prywatne: Krasieńskich (1768), Ks. Podkomorzego (1780) i królewskie Łazienki. Program pierwszych parków publicznych wzorowany był na ogrodach rezydencjonalnych. Powstawały ogrody w dużych miastach, takich jak Warszawa, Kraków, Lublin, Łódź, i mniejszych np. Kalisz, Kielce czy Radom (Ciołek, 1978). Wiele z nich tworzono właśnie w oparciu o układ wodny, a prawie w każdym znajdowała się woda, bez której właściwie nie można sobie wyobrazić parku publicznego.

Kaliski ogród, uznawany za jeden ze starszych, powstał w 1798 roku na terenie dawnego ogrodu jezuickiego i pastwisk nad Prosną. Ogród przekształcano przez cały wiek XIX, a z końcem stulecia dokonano zmian wg projektu Edmunda Jankowskiego. Układ wodny stanowił zasadniczy trzon kompozycji. Było tam pięć mostów na Prośnie i na kanale oraz Pola Elizejskie, Aleje Westchnień, sadzawka zwana Kogutkiem (Drége, 1904).

Zakładanie publicznych promenad i plantacji w miejscu fortyfikacji okalających miasta to zjawisko częste w Europie. W Polsce tego typu założenia to m.in. wrocławskie promenady (po 1807, w latach 30-tych XIX wieku w pełni ukończone), krakowskie „plantacje” (1818-1822), planty w Poznaniu (1902), a we wszystkich pojawia się woda. We Wrocławiu malownicze fosy i stawy od początku wkomponowano w układ promenad. W Krakowie odcinek Plant od ul. Sławkowskiej do Barbakanu uznawany jest za najbardziej secesyjny, a nawet nieco japonizujący w swym kształcie. Decyduje o tym założona w 1904 roku sadzawka z wodotryskiem, mostkiem i wyspą, na której rośnie malownicza grupa brzoź.

Rozwijające się od połowy XIX wieku tendencje naturalistyczne związane były z oceną wzrostu zagrożenia natury i ruchem ochrony przyrody. W założeniach

naturalistycznych nieodzownym atrybutem niemal każdego parku była woda - naturalna lub wprowadzana sztucznie (Ciolek, 1978). Tego rodzaju rozwiązanie zastosowano w poznańskim Parku Solackim w dolinie Bogdanki (1908-1913, wg projektu H.Kubego), gdzie w spiętrzeniu rzeki utworzono staw z wyspami i dwoma kaskadami. Kompozycję uzupełniają też mostki (fot. 1,2). Nad stawem, na półwyspie wcinającym się w staw zlokalizowano restaurację, a w jej sąsiedztwie znajdowała się przystań, do której mogły przybijać łódki (Mulczyński, 1999). Przejazdźki łódkami po stawach to częsty element parków z przełomu XIX i XX stulecia.

Sztuczne zbiorniki wodne pojawiły się w słynnych warszawskich parkach zaprojektowanych przez Franciszka Szaniora: Ujazdowskim (1893-1895) i Skaryszewskim (1906). W Parku Ujazdowskim, jak napisał Drége, „wykopano sadzawkę, urządzono skały sztuczne, po których woda z wodociągu miejskiego spływała do sadzawki” (Drége, 1904).

Jedną z krakowskich realizacji, w których woda odgrywała ważną rolę był założony w 1885 roku Park Krakowski (Zachariasz, 1997). Powstał jako park podmiejski, założony na terenach wydzierżawionych od wojska. Elementem znajdującym się już na terenie była pływalnia wojskowa⁸, założono tam także staw. Oba zbiorniki zaopatrywała w wodę na zasadzie służebności Młynówka Królewska (Kłeczek, 1914). Staw w lecie służył do przejazdów łódkami, a w zimie stanowił atrakcję jako ślizgawka, którą tak wspomina jeden z krakowian: „*Tak zwana elegancka publiczność zbierała się na ślizgawce w Parku Krakowskim. Bilety wstępu były tutaj wprawdzie najdroższe, ale dwa do trzech razy w tygodniu przygrywała orkiestra wojskowa*” (Lustgarten, 1964). Później pojawiła się w parku fontanna. Przed wojną powstał projekt (1938, 1939), w którym całkowicie zmieniono układ wodny. Na znacznie powiększonym stawie o swobodnych liniach brzegowych, zaprojektowano dwie wyspy: podłużną, gruszkowatą z drzewami oraz kolistą z mostkiem i altaną okoloną drzewami. Staw, zwężający się pośrodku, przedzielał mostek, pod którym mogły przepływać łódki do przystani⁹. Planowane zmiany tak opisano: „Staw jako zbiornik czystej i bieżącej wody, na nieprzepuszczalnym podłożu, ożywionej łąbiedziami, rybami i roślinami wodnymi, będzie znacznie powiększony z uwagi na to, że woda stanowi piękny i atrakcyjny motyw ogrodowy. Przystań dla łódek i pawilon-kawiarnia, umieszczona tuż nad wodą dopełnią wyposażenia parku. Zaprojektowano nadto miejsca do zabaw dla dzieci z brodzianką i piaskownikiem...” (Śmigieński, 1939). Tak zamierzony projekt nie został w pełni zrealizowany. Pozostał tylko staw z wyspą, a po wojnie zrealizowano na nim wodotrysk w postaci kilku tryskających ze ściany oporowej strumieni. Na placu zabaw dla dzieci wykonano też fontannę.

⁸ Z czasem przekształcona w publiczną.

⁹ *Projekt uporządkowania Parku Krakowskiego*, skala 1:500, Wydział Budownictwa, Oddział Zabudowy Miasta, 23 marzec 1938 r., AP Kraków; część informacji pochodzi od dr M. Barbackiego pracownika Oddziału Zabudowy Miasta, który w latach 1938-1939 uczestniczył w pracach terenowych w parku.

Fontanny¹⁰, wodotryski należą do najpiękniejszych elementów ogrodowych. W zależności od epoki przybierają różne formy¹¹. Stosowane są od czasów rzymskich, a szczytowy okres w ich rozwoju to renesansowe ogrody włoskie. Od wieku XIX z upodobaniem wykorzystywane w ogrodach publicznych i parkach uzdrowiskowych. Związane to było z powrotem stylów historycznych, rozwojem parterów ogrodowych. Uzupełnieniem tzw. formal garden stały się często fontanny, rzeźby, tarasy. Taka wspaniała monumentalna fontanna misowa jest m.in. w Ogrodzie Saskim w Warszawie, w parku w Busku czy w Świerklańcu - niegdyś ogrodzie rezydencjonalnym, obecnie parku publicznym. Wodotryski są np. na Plantach krakowskich, czy w parkach zdrojowych w Krynicy i Polanicy Zdroju. Często fontanny stanowią ważny element skwerów i małych parków miejskich, gdzie oprócz bogactwa wrażeń wizualnych, mają szereg dodatkowych walorów np. maskowanie hałasu ulicznego czy ekranowanie widoków. Niezbędne w parkach są też fontanny z wodą do picia czyli poidelka.

Woda jest też interesującym elementem placów zabaw dla dzieci, np. płytkie stawy, strumienie do brodzenia przecinane mostkami lub płaskie kaskady. Mogą to być też tryskające z posadzki z pewną częstotliwością strumienie wody pośród wodoodpornych sprężynujących zabawek czy niskie zjeżdżalnie.

PARKI RZECZNE JAKO ELEMENT STRUKTURY URBANISTYCZNEJ

Zakładanie parków publicznych było mocno związane z przemianami społecznymi następującymi w XIX wieku. Uświadomiono sobie wówczas konieczność zapewnienia jak najlepszego środowiska życia w mieście, takiego samego dla wszystkich mieszkańców. Właśnie parki publiczne były jednym z tych miejsc gdzie wszystkie klasy społeczne mogły się spotykać, co w wielu ówczesnych publikacjach podkreślano. Park to element tkanki urbanistycznej, kolejnym krokiem jest łączenie parków w system. W wielu przypadkach właśnie układ hydrograficzny staje się w podstawą konstrukcji systemu zieleni miejskiej. Często powstaje wówczas układ klinowy (np. Poznań, czy Kraków¹²). Tworzenie systemu parków pozwala na ochronę krajobrazu naturalnej scenerii nadrzecznej. Daje też szerokie możliwości kształtowania reprezentacyjnej części miasta wzdłuż rzek, także z urządzonymi terenami parkowymi, np. tzw. waterfronts w Londynie, Nowym Jorku czy Wiedniu. Zwykle rozwiązania takie łączone są też z systemem zabezpieczeń przeciwpowodziowych. W Polsce ten rodzaj kreowania publicznych przestrzeni

¹⁰ Od łacińskiego słowa *fons* oznaczającego źródło.

¹¹ Np. fontanny misowe, lub *buffet d'eau* rodzaj fontanny kształtowany jako seria stopni, albo ściana lub nisza z wodą płynącą i spadającą do misy, baseniku czy koryta. Może to być także kolumna o formie obelisku czy wydłużonej piramidy, po której woda spływa w dół ze wszystkich stron.

¹² W miastach tych istniały podstawy do stworzenia systemów zieleni pierścieniowo-klinowych, oba opisane dalej.

miejskich jest zaniedbany i niedostatecznie wykorzystany. Mówi się nawet o tym, że miasta odwracają się tyłem do rzeki¹³.

Jedną z pierwszych realizacji systemu parków utworzonych wzdłuż rzek miała miejsce w Bostonie. Powstała tam idea rozwiązania problemów hydrotechnicznych miasta połączona z kompozycją krajobrazową metropolitalnych terenów rekreacyjnych. Główny projektant Frederick Law Olmsted (Zachariasz, 2003) zaproponował w latach 1880-1887 system parków, tzw. Szmaragdowy Naszyjnik (Emerald Necklace), o którym powiedział, że to „wspaniały parkway¹⁴ malowniczego rodzaju [...] sięgający od serca miasta do wiejskiej scenerii przedmieść”¹⁵. Olmsted wykreował pięciomilowy (ok. 8 km) zielony łańcuch wzdłuż rzek Charles, Stony Brook oraz Muddy River. Było to bardzo inspirujące rozwiązanie, dało impuls do tworzenia podobnych. Olmsted dostrzegał konieczność istnienia w miastach miejsc szeroko pojętej rekreacji. Dla niego park to miejsce ucieczki od codzienności życia, piękne, harmonijne i dostępne dla wszystkich. Uważał, że zawodowym posłannictwem architekta krajobrazu, jak nazwał swoją profesję, jest kształtowanie miast amerykańskich przez projektowanie publicznych parków i ich systemów. Wierzył, że najlepszym antidotum na stresy i sztuczność miejskiego życia jest przyjemna przechadzka po sielankowym parku.

Trudno sobie wyobrazić Warszawę, Kraków, Poznań, Wrocław, Olsztyn i wiele innych polskich miast bez rzek i towarzyszących im terenów zieleni. Jeden z bardziej znanych - system zieleni miejskiej Poznania oparty został na zielonych klinach rzecznych, które formują naturalnie ukształtowane doliny rzeczne: Warty, Bogdanki i Cybiny, wychodzące z wnętrza miasta, w układzie wschód - zachód i północ - południe. Autorem projektu systemu zieleni miejskiej był Władysław Czarnecki (1932), który uzupełnił pierścieniowy układ J. Stübgena z 1903 roku¹⁶ (por. Czarnecki, 1968). Utworzone w ten sposób tereny doskonale nadają się do rekreacji, z układem jezior naturalnych Strzeszyńskim, Kierskim i Maltańskim oraz sztucznym Rusalką.

Współczesna struktura przestrzenna zieleni miejskiej w Krakowie ukształtowana została poprzez warunki naturalne i rozwój tkanki urbanistycznej, w czym szczególną rolę odegrały kolejne plany zagospodarowania przestrzennego, od roku 1910 poczynając (Böhm, 1999). Pierścieniowo-klinowy system zieleni miejskiej Krakowa opracowany po wojnie przez Annę Ptaszycką i Janusza Bogdanowskiego (1956, 1959) w oparciu o istniejący układ terenów zielonych, cieków wodnych, naturalne ukształtowanie terenu i system pierścieni fortecznych,

¹³ *Miasto tyłem do rzeki*, 1996, materiały z sesji naukowej pod red. B. Wierzbickiej, Warszawa.

¹⁴ *Parkway* - pasmo publicznego terenu przeznaczone na cele rekreacyjne i komunikacyjne.

¹⁵ Frederick Law Olmsted, National Historic Site, Massachusetts, NPS, U.S. Department of the Interior, 2000.

¹⁶ http://mim.man.poznan.pl/stan_srodowiska/zielen.html; *Poznań - miejski informator multimedialny*. Zieleni Poznania w 2002 r. to m.in. parki o pow. łącznej 459 ha (z czego 141 ha to parki zabytkowe), zieleńce o łącznej powierzchni 76 ha. Tereny lasów komunalnych liczą 2505 ha i stanowią ważny element układu terenów zieleni miejskiej (klin wschodni, zachodni i południowy).

nie został wprowadzony w życie (Ptaszycka, 1957; Bogdanowski, 1979). Przyczyniły się do tego rozwój terytorialny miasta, jego współczesna wielośrodkowość i zmieniający się kształt geometryczny, nie przystające do zasad systemu promienisto-koncentrycznego. Także przerwy w ciągłości niektórych elementów tego systemu, struktura własnościowa, a co za tym idzie dostępność i stopień urządzenia, zasadniczo różniły kolejne plany od rzeczywistości. Układ hydrograficzny Krakowa czyli Wisła i jej dopływy są faktycznie istniejącym czytelnym systemem zieleni miejskiej, który niezależnie od skuteczności kolejnych planów zagospodarowania przestrzennego i zapisów prawa „obronił się sam”, gdyż obejmuje tereny z natury rzeczy niebudowlane. Jego konstrukcja opiera się na Wiśle i jej dopływach (główne lewobrzeżne: Rudawa, Prądnik, Dłubnia, Potok Kościelnicki, główne prawobrzeżne: Wilga, Drwina z Serafą, Podłęzanka). W przypadku Krakowa, system ten zapewnia znakomite powiązania zewnętrzne, na kierunku wschód-zachód między Zespołem Parków Jurajskich a Puszcza Niepołomicką, oraz liczne pasma ekologiczne na kierunku północ-południe¹⁷ (por. także Bogdanowski, 1994; Pawłowska, 1997; Böhm, 2001; Nowacka-Rejzner, 2001). Polityka rozwoju terenów zieleni publicznej w Krakowie, wg *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (2003)*, zakłada kształtowanie przede wszystkim ogólnodostępnych terenów otwartych w formie ogrodów i parków miejskich, a ich zasadniczym elementem są tzw. parki rzeczne (fot. 3,4). Ważne jest także zachowanie łączności przestrzennej ciągów pieszych i rowerowych ze szczególnym uwzględnieniem parków rzecznych oraz kształtowanie zespołów rekreacji nadwodnej w oparciu o zbiorniki wodne w terenach poeksploatacyjnych.

WODA JAKO ELEMENT REKREACJI W PARKU PODMIEJSKIM

Systemy zieleni miejskiej wyprowadzając kliny zieleni poza miasto łączą się z podmiejskimi terenami, tak by powstał regionalny system terenów otwartych. Tam w planowaniu zagospodarowania terenu udział rzek, strumieni i zbiorników wodnych jest sprawą zasadniczą z uwagi na ich rekreacyjne i turystyczne wykorzystanie. Cały szereg możliwości wypoczynku jakie daje woda: pływanie łodzią, kajakiem, żaglówką, łowienie ryb, wędrowanie szlakami przyrodniczymi i wiele innych. Za tym idzie tworzenie ośrodków turystyki wodnej, stanic wodnych, by umożliwić także i dłuższy wypoczynek. W latach 20-tych Edmund Jankowski opisuje warszawski Park Młociński nad Wisłą, „który gromadzi w lecie po kilkadziesiąt tysięcy ludzi, dowożonych z miasta parostatkami”(Jankowski, 1926), wskazując jeszcze jedną możliwość wykorzystania cieków wodnych.

¹⁷ Böhm A., Pawłowska K., Zachariasz A.; 1996, *Kompleksowy program rozwoju zieleni miejskiej dla Krakowa*, Kraków, na zlec. Urząd Miasta Krakowa, Wydział Strategii; wykonano w Instytucie Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej.

Ten skrótowy i niepełny przegląd, na pewno nie wyczerpuje tematu, ale pokazuje jak różnorodną funkcję może pełnić woda w parkach publicznych i jak szerokie są możliwości jej zastosowania - od detalu takiego jak np. fontanna, poprzez stawy, jeziora, aż po możliwość kształtowania struktury urbanistycznej i regionalnych terenów otwartych. W Polsce woda ciągle jeszcze nie jest w pełni wykorzystywana w zakresie kształtowania terenów zieleni publicznej, choć w ostatnim okresie wydaje się to zmieniać, co widać w projektach podejmowanych np. w Krakowie czy Wrocławiu. Historyczne przykłady mogą dać cały szereg rozwiązań i być ciągle niewyczerpanym źródłem inspiracji.

LITERATURA

- Bogdanowski J., 1994, *Krajobraz i zieleń w urbanistyce Krakowa*, w: *Przeszłość i przyszłość zabytkowego Krakowa*, Kraków, s. 25-38.
- Bogdanowski J., 1979, *Warownie i zieleń twierdzy Kraków*, Kraków.
- Böhm A., 2001, *Parki rzeczne w krajobrazie Krakowa*, w: *Architektura Krajobrazu*, z. 2-3/2001, s. 17-22.
- Böhm A., 1999, *System zieleni miejskiej Krakowa*, w: *II Forum Dydaktyczne Architektury Krajobrazu*, materiały pod red. Böhma A. i Zachariasz A., Kraków, cz. II, s. 1-3.
- Ciołek G., 1978, *Ogrody polskie*, red. i uzup. Bogdanowski J., Warszawa.
- Chambers W., 1772, *Dissertation on Oriental Gardening*, London.
- Czarnecki W., 1968, *Planowanie miast i osiedli*, T.III, *Krajobraz i tereny zielone*, Warszawa – Poznań, s. 147-148.
- Drège J., 1904, *Ogrody w Polsce*, w: *Wielka Powszechna Encyklopedia Ilustrowana*, seria II, t. IV, Warszawa, s. 953, 955, 956.
- Hoyles M., 1991, *The Story of Gardening*, London, s. 144-168.
- Jankowski E., 1926, *Ogrody ozdobne w Polsce*, w: *Pamiętnik jubileuszowy wystawy ogrodniczej w Poznaniu*. 25.IX - 3.X.1926, Poznań, s. 97.
- Kleczek A., 1914, *Młynówka Królewska w Krakowie*, Kraków.
- Lustgarten J., 1964, *Narodziny krakowskiego sportu*, w: *Kopiec wspomnień*, Kraków, s. 368.
- Majdecki L., 1981, *Historia ogrodów*, Warszawa, s. 588.
- Moszyński F.A., 1774, *Rozprawa o ogrodnictwie angielskim*, *Essay sur le Jardinage Anglois*, tłum. i wstęp: Morawińska A., 1977, Wrocław, s. 28.
- Mulczyński J., 1999, *Ulice i zaułki dawnego Poznania*. *Solacz*, Poznań, s. 7-8.
- Nowacka-Rejzner U., 2001, *Znaczenie małych cieków wodnych dla kształtowania środowiska miejskiego na przykładzie Krakowa*, *Zeszyty Naukowe Politechniki Krakowskiej*, Architektura nr 45, Kraków.
- Pawlowska K., 1997, *Strategia kształtowania terenów zieleni miejskiej w Krakowie*, w: *Sztuka ogrodów w krajobrazie miasta*, Wrocław, s. 69-72.
- Ponte A., 1991, *Public Parks in Great Britain and the United States: From a „Spirit of the Place” to a „Spirit of Civilization”*, w: *The History of Garden Design*, ed. Mosser M. and Teyssot G., London, s. 373-386.
- Plaszycka A., 1957, *Oblicze urbanistyczne współczesnego Krakowa*, w: *Kraków - studia nad rozwojem miasta*, pod red. Dąbrowskiego J., Kraków, s. 353-389.
- Śmigiełski W., *Zieleń Krakowa*, w: *Ziemia*, R. XXIX, 1939, nr 4, s. 124.
- Zachariasz A., 1997, *Park Krakowski znany i niezany*, w: *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury*, T. XXVIII - 1996, Kraków, s. 203-228.

SUMMARY

Water as a composition element of public parks

Water is one of the most valuable natural resources used in designing of the public parks. This article describes various roles of water resources in public parks. It shows details such as a fountain or a waterjet, landscape elements such as ponds and lakes, and finally the possibility of shaping the layout of the city and regional open space.

Water, a source of life has always played an important role as an element of garden design. Every historical period has added a new way of using of water in gardens. Today, all these ways provide landscape designers with unlimited options. The designers of natural gardens were the masters of sequence of the garden enclosure and exaggeration of impression.

In the fashionable garden scenes water became an important element of the park scenery, which in XIX century was adapted in designing of public parks. Water plays an important role especially in the city environment. It provides contrast with solidity and stability of architecture. Water has a positive influence on microclimate. The connection of parks into a system is as a further step. In many cases, the hydrographic system becomes a main factor in designing the urban green belts.

Creating municipal parks allows protection of the natural beauty of river scenery. It gives wide possibilities of designing a part of the city located along the rivers banks together with facilities in the park area. In Poland water resources are still only partly used in designing of the public greenery.

dr arch. Agata Zachariasz
Instytut Architektury Krajobrazu
Zakład Krajobrazu Miejskiego
i Stref Podmiejskich
Politechnika Krakowska
ul. Warszawska 24
31-155 Kraków
e-mail: azachar@usk.pk.edu.pl

Fot. 1, 2. Park Sołacki, Poznań, fot. A.Zachariasz, 2001
Photo 1, 2. The Sołacki Park, Poznań, photo A.Zachariasz, 2001

Fot. 3, 4. Bulwary wiślane – element krakowskiego systemu parków rzecznych, fot. A. Zachariasz 2003
Photo 3, 4. Vistula boulevards - The element of Cracows System of River Parks, photo A. Zachariasz 2003